

ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АСОЦІАЦІЯ ПРАВНИКІВ УКРАЇНИ»

ЗВІТ

«Ефективне застосування
та модернізація Кримінального
процесуального кодексу України
у світлі принципу змагальності
та права на захист»

м. Київ, березень 2018

Цей звіт підготовлено в межах імплементації грантової ініціативи «Ефективне застосування та модернізація Кримінального процесуального кодексу України у світлі принципу змагальності та права на захист», що впроваджувалась Асоціацією правників України за фінансування проекту Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні».

Думки, висловлені у цьому документі, не можуть вважатися такими, що відображають офіційну позицію Ради Європи.

**Continued support
to the criminal justice reform
in Ukraine**

**Подальша підтримка
реформи кримінальної
юстиції в Україні**

MINISTRY OF FOREIGN
AFFAIRS OF DENMARK

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ЗМІСТ

	Вступ	4
1.	Ефективне застосування та модернізація КПК України. Результати обговорення шляхів вдосконалення	5
1.1.	Підсилення принципу змагальності та вирівнювання повноважень сторони обвинувачення та захисту	5
1.2.	Підсилення ролі слідчого судді на досудовому розслідуванні	8
1.3.	Підвищення захисту недоторканності адвокатської таємниці	10
1.4.	Врегулювання порядку залучення захисника судом, слідчим, прокурором для проведення невідкладних процесуальних дій	11
1.5.	Врегулювання повідомлення осіб, чиї права обмежувались, про проведення негласних слідчих (розшукових) дій	12
1.6.	Підсилення захисту прав потерпілого	12
1.7.	Необхідні зміни у заочному провадженні	12
2.	Останні зміни до КПК України (жовтень — листопад 2017 р.). Результати обговорення та рекомендації по вдосконаленню	13
3.	Загальні висновки	15
4.	Додаток: Перелік учасників обговорення.	16

ВСТУП

Цей Звіт відображає результати обговорення застосування Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України, Кодекс) та необхідність його модернізації в частині принципу змагальності та права на захист.

Звіт підготовлено в межах грантової ініціативи «Ефективне застосування та модернізація Кримінального процесуального кодексу України у світлі принципу змагальності та права на захист», що імплементується Асоціацією правників України за фінансової підтримки Проекту Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції». Ініціатива реалізовувалась у період з 10 листопада 2017 р. по 31 березня 2018 р.

Прийняття Кодексу у 2012 році стало важливим проривом у реформуванні системи кримінального правосуддя в Україні. Новий КПК України вивів на новий рівень змагальність кримінального процесу, запровадив гарантії щодо рівності сторін, посилив право на захист та закріпив інші важливі гарантії, необхідні для кращого захисту прав людини.

Незважаючи на те, що КПК України існує вже протягом п'яти років, його імплементація все ще є складним завданням, зокрема з погляду забезпечення права на захист та змагальності процесу. Є низка недоліків, навіть системних проблем, у контексті ефективного застосування процесуальних правил учасниками процесу. Їх вирішення забезпечить як повноцінне застосування принципів, закладених в ідеях Кодексу, так і дотримання прав людини.

З метою ефективного застосування і подальшого вдосконалення КПК України в частині принципу змагальності та права на захист, експертами проаналізовано практичні аспекти, проблеми застосування та визначено можливі напрями модернізації КПК України. Аналіз ґрунтувався як на особистому досвіді експертів як захисників у кримінальних провадженнях, так і на відгуках інших адвокатів, суддів, представників правоохоронних органів, зокрема висловлених на різних заходах Асоціації правників України.

В подальшому проведено три експертних обговорення цих проблем у містах Києві, Львові та Харкові, їх причин та запропонованих шляхів для подолання. Метою заходів також було сприяння діалогу між органами правосуддя, правоохоронними органами та юридичною спільнотою на центральному та регіональному рівнях щодо застосування та модернізації КПК України. Учасниками обговорення були судді усіх інстанцій, зокрема новоствореного Верховного Суду, адвокати, прокурори Генеральної прокуратури України та місцевих прокуратур, науковці, які спеціалізуються на кримінальному процесі та міжнародні експерти Ради Європи.

Зважаючи на те, що у жовтні – листопаді 2017 року були прийняті суттєві зміни до КПК України, які стосуються і принципу змагальності та права на захист, ці зміни також стали предметом обговорення і включені до цього Звіту.

Хоча до дискусій були долучені всі основні стейкхолдери, думки, висловлені під час обговорення, не можуть вважатися репрезентативними та передбачають виключно позицію присутніх на заходах осіб.

Вказані дослідження та Звіт виконали пан Бугай Денис¹ та пан Нуралін Микита², які залучені в якості експертів.

¹ Адвокат, партнер Адвокатського об'єднання VB PARTNERS, Президент ВГО «Асоціація правників України» (2013 — 2017 рр.), член робочої групи реформування адвокатури та кримінального процесу Ради з питань судової реформи.

² Адвокат Адвокатського об'єднання VB PARTNERS.

ЕФЕКТИВНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ КПК УКРАЇНИ. РЕЗУЛЬТАТИ ОБГОВОРЕННЯ ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ

1.1. Підсилення принципу змагальності та вирівняння повноважень сторони обвинувачення та захисту.

Перша проблематика застосування КПК України, яка сформована експертами – необхідність підсилення принципу змагальності та ліквідація дисбалансу повноважень сторони обвинувачення та захисту, зокрема щодо збору доказів.

Під час дискусій розглядалися такі пропозиції, які існують в юридичному співтоваристві:

1. Визначення поняття «захисник» у ст. 3 КПК України та закріплення основних прав захисника в одній статті, аналогічно правам слідчого або прокурора.

Зараз прямо передбачено, що захисник користується правами підозрюваного, обвинуваченого,³ а частина прав захисника при здійсненні конкретних процесуальних дій знаходиться в різних статтях.

Щодо вказаних пропозицій у деяких науковців було зауваження щодо недоцільності визначення прав захисника в окремій статті, враховуючи юридичну конструкцію Кодексу. Так, права захисника при конкретних процесуальних діях визначаються у відповідних статтях.

Адвокати зауважували, що крім прав, передбачених в КПК України, захисник може використовувати права, передбачені, зокрема Законом України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність».

У зв'язку з цим вбачається можливим передбачити, що захисник користується правами, передбаченими Кодексом та іншими законами України.

2. Нормативне закріплення принципу наявності у захисника того самого обсягу прав, що й у сторони обвинувачення (крім виключних прав сторони обвинувачення).

Норма – принцип повинна встановити паритет між сторонами обвинувачення та захисту. При цьому, враховуючи певні відмінності у розслідуванні стороною обвинувачення, мають бути винятком з цього принципу, зокрема щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Прокурорами, науковцями та міжнародним експертом зауважено на неможливості закріплення однакового обсягу прав у сторін обвинувачення і захисту. Також учасники зазначали, що сторона обвинувачення представляє публічні інтереси, а сторона захисту – приватні.

3. Розширити право на захист, а саме: закріпити право підозрюваного, обвинуваченого захищатися будь-якими не забороненими засобами.

КПК України передбачає низку прав підозрюваного, обвинуваченого, зокрема збирати докази.⁴ Однак вони обмежуються лише тими правами та засобами, які передбачені Кодексом.⁵

З метою розширення права на захист запропоновано передбачити норму – принцип – право захищатися будь-якими не забороненими засобами.

Учасники обговорень не висловлювали заперечень чи зауважень.

³ Ч. 4 ст. 46 КПК України

⁴ Ч.ч. 3, 4 ст. 42 КПК України

⁵ Ч. 5 ст. 42 КПК України

4. Право захисника збирати докази будь-якими не забороненими засобами, зокрема допиту осіб за їх згодою.

На практиці виникають випадки, коли захисник здійснює захист та збирає докази не передбаченими КПК засобами, але і не забороненими законодавством. Однак в подальшому постає питання щодо допустимості цих доказів. Також опитування, які наразі проводить адвокат (відповідно до п. 7 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), фактично є лише джерелом інформації і не є доказом на досудовому розслідуванні, зокрема під час розгляду справ слідчим суддею.

Особливі зауваження учасники висловили щодо права допиту осіб. Так, науковцями зауважено, що потрібно виходити із концепції кодексу, слідчі дії — це прерогатива сторони обвинувачення. Тому допит як слідча дія не може проводитись адвокатом.

Крім того, міжнародним експертом вказано, що право адвоката на допит свідка є дискусійним, оскільки захисник не є представником держави і діє в інтересах приватної особи, на відміну від слідчого чи прокурора. Альтернативою може бути (1) проведення допиту слідчим суддею за заявою адвоката або (2) отримання афідевіту — нотаріально посвідченої заяви свідка.⁶

Загалом учасники заходів підтримали пропозицію закріплення права захисника збирати докази будь-якими не забороненими засобами.

Щодо допиту осіб адвокатом на досудовому розслідуванні можливим є закріплення права адвоката застосовувати такі альтернативи: отримання та подання афідевіту або проведення допиту свідка за участі слідчого судді.

Під час дискусій також висловлена пропозиція нормативного закріплення на стадії досудового розслідування однакової сили протоколу допиту слідчим та протоколу опитування адвокатом. Так слідчий, прокурор, слідчий суддя при прийнятті процесуальних рішень будуть зобов'язані враховувати факти, отримані внаслідок опитування адвокатом.

5. Право проведення обшуку за клопотанням захисника.

Для проведення обшуку наразі захисник повинен звернутися до слідчого, щоб він отримав у судді ухвалу про надання дозволу на обшук.⁷ Натомість слідчі можуть зволікати або не задовольняти такі клопотання захисників, зокрема, якщо планується здобуття доказів невинуватості особи. Тому захисник повинен мати право самостійного звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку. У випадку надання дозволу судом, обшук повинен проводитися не адвокатом, а органом Національної поліції за місцем проведення цих дій.

Учасники обговорень не висловлювали заперечень чи зауважень з цих пропозицій.

6. Право адвоката брати участь у слідчих та інших процесуальних діях, у яких має право брати участь його Клієнт.

Відповідно до європейських стандартів та Конституції України будь-яка особа має право на отримання правової допомоги при проведенні процесуальних дій. Якщо клієнт бажає залучити адвоката, слідчий чи прокурор не повинні перешкоджати його участі.

Вказана проблематика була викликана, в першу чергу, неодноразовими недопусками адвокатів на обшуки. На час обговорень набрали чинності норми щодо обов'язкового допуску адвокатів на обшук.⁸ Однак з метою нівелювання будь-яких зловживань з іншими процесуальними діями, є необхідність закріплення такого права.

Під час обговорень учасники не висловлювали заперечень чи зауважень щодо цієї пропозиції.

⁶ З 15.12.2017 р. можливість надання у господарському процесі як доказу нотаріально посвідченої заяви свідка передбачена ст. 88 Господарського процесуального кодексу України. Тобто надання адвокатом слідчому судді заяви свідка не буде новелою для українського законодавства.

⁷ Ст. 220, ч. 6 ст. 223, ст. ст. 234 — 236 КПК України.

⁸ Ч. 3 ст. 236 КПК України.

7. Права участі захисника у розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу та апеляційного оскарження.

Слідчі звертаються до суду для отримання дозволу на затримання особи з метою приводу іноді навіть без фактичного ухилення від слідства та на підставі недостовірної інформації чи документів. Такі права надають можливість запобігти безпідставному обмеженню прав особи — затриманню осіб для приводу до суду.

Слідчі судді та прокурори виступили проти такої пропозиції, оскільки під час розгляду клопотання слідчий суддя перевіряє як докази вручення підозри, так і докази ухилення особи від слідства, а клопотання розглядається негайно.

Однак, як зауважили адвокати, розгляд таких клопотань без участі адвокатів та відсутність права апеляційного оскарження фактично позбавляє підозрюваного права на захист. Право на апеляцію при прийнятті рішень щодо особи, але без її участі та повідомлення про процес є загальновизнаним принципом. Зокрема, сторона захисту може надати докази та довести безпідставність клопотання слідчого. Внаслідок чого така особа не буде піддана необґрунтованому обмеженню волі, навіть для приводу до суду.

8. Право залучати необмежену кількість захисників для участі у судовому розгляді. Зараз обмеження становить 5 осіб.⁹

Випадки, що особу захищає більше 5 адвокатів у судовому процесі, є одиничними. Однак вказана норма обмежує право особи на захист, тобто є дискримінаційною за своєю суттю.

Прокурори вказують на достатність 5 захисників для швидкого та повного судового розгляду. Інакше адвокати зловживають цим шляхом неявок до суду або затягуванням часу у виступах.

Судді розділились у думках щодо обмеження 5 захисниками. Одні вбачають в цьому можливість для затягування, інші — ні.

Один з міжнародних експертів вважає, що значна кількість захисників у судовому засіданні може вплинути на швидкість розгляду справи, утім не йдеться про загальну кількість захисників, що має особа. У свою чергу, інший міжнародний експерт вказує, що необхідність значної кількості захисників має бути винятковою, наприклад, у справах з великою кількістю документів. Але при цьому обмежувати необхідно не кількість захисників, а кількість виступів. Наприклад, обрання лише одного із захисників для виступів чи проведення допитів свідків. У випадку зловживань необхідно застосовувати санкції, зокрема дисциплінарні.

Таким чином, учасники дискусій не дійшли згоди щодо необхідності скасування обмеження про участь 5 захисників під час судового розгляду.

9. Врегулювання процесуального статусу помічника адвоката.

Статус помічника адвоката закріплений виключно у профільному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».¹⁰ КПК України взагалі не містить жодних згадувань про помічника адвоката. У зв'язку з цим адвокат не має права залучати помічників для здійснення технічних незначних дій. Наприклад, подання документів слідчому.

Враховуючи велике навантаження адвокатів, необхідність самостійного здійснення вказаних дій відволікає адвокатів від здійснення ефективного захисту. Пропонується закріпити у КПК України конкретні права помічника адвоката: (1) ознайомлюватися з кримінальним провадженням, (2) подавати (а не заявляти) клопотання та інші документи, підписані адвокатом, (3) отримувати процесуальні документи для адвоката

⁹ Ч. 3 ст. 46 КПК України

¹⁰ Ст. 16 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

від сторони обвинувачення та суду, (4) брати участь у слідчих та процесуальних діях разом з адвокатом для асистування йому.

Загалом вказані пропозиції були підтримані. Прокурором зазначено, що у випадку визначення статусу помічника адвоката у КПК України, необхідно передбачити і помічників прокурора та слідчого.

10. Врегулювання процесуального статусу адвоката свідка.

Конституцією України закріплено право будь-якої особи, зокрема свідка, користуватися правовою допомогою адвоката. Однак як саме адвокат надає допомогу під час допитів свідків, в КПК України не встановлено. На практиці, слідчі намагаються заборонити конфіденційне консультування по заданих питаннях на предмет свідчення проти себе чи родичів, забороняють правити викладені слідчим показання свідка, робити зауваження тощо. Тобто створюють із адвоката «мовчазного спостерігача».

Запропоновано передбачити права адвоката свідка: (1) бути присутнім під час проведення процесуальних дій, (2) ставити запитання свідку, що підлягають занесенню до протоколу, для уточнення відповідей свідка, (3) робити зауваження щодо порядку проведення процесуальних дій, які підлягають обов'язковому занесенню до протоколу, (4) на конфіденційне спілкування зі свідком під час допиту, (5) надавати в присутності слідчого консультації свідку, якщо фактичні обставини у справі можуть бути використані для кримінального переслідування особисто самого свідка або членів його сім'ї чи близьких родичів, (6) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження.

Заперечень чи зауважень щодо вказаної пропозиції під час обговорень не надходило.

Слід окремо зазначити, що міжнародні експерти наголошують на важливості принципу змагальності. Однак вони вважають значну частину пропозицій технічними правками. Значна частина проблем виходить з невірного правозастосування КПК України всупереч його філософії, а не у зв'язку з відсутністю чи неправильним формулюванням конкретних норм.

Крім того, учасниками дискусій неодноразово вказано на взаємні зловживання як сторони захисту, так і сторони обвинувачення. В такому випадку на нормативному рівні не потрібно звужувати права особи на захист чи повноваження адвоката. При зловживанні необхідно надавати даному факту оцінку в порядку дисциплінарного провадження.

1.2. Підсилення ролі слідчого судді на досудовому розслідуванні.

У 2012 році у кримінальному процесі впроваджений новий інститут слідчого судді. На думку експертів, зазначений інститут виправдав себе. Так, слідчий суддя здійснює контроль за дотриманням та обмеженням прав людини, а не за діяльністю слідчих чи прокурорів.

Натомість експерти вважають, що роль слідчого судді потребує підсилення та розширення шляхом:

1. Визнання слідчим суддею дій, бездіяльності слідчого та прокурора незаконними.

За результатами розгляду скарг сторони захисту слідчий суддя має право скасувати рішення слідчого чи прокурора, зобов'язати вчинити або припинити певну дію.¹¹

Однак він не наділений правом визнавати дії чи бездіяльність незаконними. При цьому частина суддів вказує про це у мотивувальній частині ухвали. Таке повноваження буде сприяти вчиненню слідчими та прокурорами лише законних дій, в іншому випадку це може бути підставою для відсторонення слідчого чи прокурора або навіть визнання доказів недопустимими.

Адвокати під час заходів підтримали цю пропозицію.

¹¹ Ч. 2 ст. 307 КПК України

У свою чергу, слідчі судді не вбачають нагальної необхідності в отриманні такого повноваження, оскільки вони зазначають про незаконність дій чи бездіяльності у мотивувальній частині рішення. Окремо поставити це у резолютивній частині рішення не вважають за необхідне.

2. Відсторонення слідчого та прокурора на підставі окремої ухвали.

Чинним процесуальним законодавством передбачено, що відсторонити слідчого може лише керівник слідчого органу.¹² Відсторонення на підставі окремої ухвали пропонується для можливості відсторонити слідчого за скаргою захисту, внаслідок систематичного порушення слідчим вимог процесуального законодавства, що призвело до порушення або незаконного обмеження прав чи охоронюваних законом інтересів осіб.

Вказані пропозиції підтримані, особливо слідчими суддями. Крім того, слідчими суддями вказано на необхідність розповсюдження окремої ухвали не тільки для відсторонення слідчого чи прокурора. За допомогою окремої ухвали суд може реагувати на виявлені під час судового розгляду порушення законності, а також на причини та умови, що цьому сприяли.

Адвокатами запропоновано також зобов'язувати слідчих надавати звіти про виконання ухвал слідчих суддів.

Одним із прокурорів було також вказано, що прокурори — процесуальні керівники також потребують отримання дієвих повноважень для здійснення ними моніторингу дотримання законності під час проведення слідчих дій.

3. Розгляду скарг на відмову у наданні матеріалів для ознайомлення.

КПК України передбачає право сторони захисту на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Виняток становлять (1) матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та (2) матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії може зашкодити досудовому розслідуванню.¹³

На думку експертів, вказане право надає можливість реалізувати право на захист в повному обсязі. Однак слідчі зловживають правом відмови і надають мінімум документів, зазвичай процесуальні документи щодо організаційних питань (реєстрація заяви, створення групи слідчих тощо). При цьому вони посилаються на те, що ознайомлення на цій стадії може зашкодити досудовому розслідуванню. Іноді не надаються навіть ті документи, які були б доступні, якщо б не знаходились у матеріалах провадження. Наприклад, вилучені під час обшуку документи.

Пропонується надати можливість слідчому судді зобов'язати слідчого надати певні матеріали для ознайомлення. При цьому адвокат повинен довести відсутність ризику настання шкоди досудовому розслідуванню у випадку ознайомлення з матеріалами.

Учасниками дискусій підтримана ця пропозиція загалом, але необхідно визначитися, в яких саме випадках слідчий суддя буде зобов'язувати надати матеріали.

4. Розгляду скарг на бездіяльність у проведенні слідчих (розшукових) дій.

На практиці слідчі задовольняють клопотання сторони захисту про проведення слідчих дій. Однак їх не проводять. А право оскарження не проведення дій не передбачено.

Учасники підтримали вказану пропозицію. При цьому суддею також вказано на додаткову можливість встановлення слідчим суддею процесуальних строків проведення слідчих дій на підставі ст. 114 КПК України.

¹² П. 2 ч. 2 ст. 39 КПК України.

¹³ Ст. 221 КПК України.

5. Розгляду скарг на рішення слідчого щодо вилучення документів, речей у адвоката.

Пропонується передбачити окрему підставу для оскарження дій щодо вилучення документів чи речей у адвоката.

Слідчі судді виступили проти такої пропозиції, оскільки адвокат може звернутися зі скаргою в загальному порядку, якщо слідчий не повертає тимчасово вилучене майно.

Однак цим не охоплюється випадок вилучення майна адвоката, якщо воно прямо зазначено в ухвалі про надання дозволу на обшук, тобто не є тимчасово вилученим.

Усі учасники підтримали підвищення ролі слідчого судді на стадії досудового розслідування. Однак наразі кількість слідчих суддів в Україні є дуже незначною, хоча на цей інститут покладено важливу функцію. Збільшення кількості слідчих суддів також підвищить ефективність цього інституту.

1.3. Підвищення захисту недоторканності адвокатської таємниці.

Конфіденційність взаємовідносин між клієнтом та його адвокатом є найголовнішою гарантією для клієнта. Однак за 5 років застосування КПК України стало зрозумілим, що необхідно підвищувати захист недоторканності адвокатської таємниці. На заходах були обговорені такі шляхи:

1. Заборона отримання інформації щодо спілкування адвоката, помічника адвоката з клієнтом.

При проведенні негласних слідчих (розшукових) дій часто фіксуються спілкування між адвокатом та його клієнтом. Іноді сторона обвинувачення намагається використати таке спілкування як доказ обґрунтованості підозри особи. Це є порушенням недоторканності адвокатської таємниці. Здобуті відомості повинні знищуватися негайно.

2. Абсолютна заборона доступу та вилучення в адвоката документів, предметів (речей), що містять адвокатську таємницю.

Вказані заборони не повинні стосуватися предмету або знаряддя (засобів) злочину, а також предметів (речей), заборонених до обігу, або обіг яких обмежений відповідно до законодавства України.

3. Удосконалення процедури обшуку адвоката – (1) присутність представника ради адвокатів регіону з метою збереження адвокатської таємниці, (2) якщо адвокатом, представником ради адвокатів регіону заявляється, що документи (речі) містять адвокатську таємницю – речі опечатуються, а слідчий суддя вирішує питання про доступ сторони обвинувачення до них.

У випадку не звернення слідчим до суду з клопотанням про надання дозволу на огляд і вилучення документів, що містять адвокатську таємницю протягом 24 годин після їх опечатування, документи негайно повертаються адвокату, його представнику або представнику ради адвокатів регіону.

Такий механізм надав би можливість забезпечення отримання слідчими інформації, що містять адвокатську таємницю. При цьому представник ради адвокатів регіону не є захисником адвокатом, його функція – дотримання прав клієнта на конфіденційність звернень до адвоката.

Вказані три пропозиції загалом отримали підтримку. Міжнародним експертом вказано, що пропозиції щодо підвищення захисту адвокатської таємниці відповідають Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини. Однак він не наполягає на загальній забороні на доступ до документів та їх вилучення і звертає увагу, що якщо в адвоката вилучаються документи, то не завжди легко встановити, чи становить вилучений об'єкт адвокатську таємницю.

Однак деякі учасники обговорень вказують на неможливість забезпечення гарантії таких заборон. У зв'язку з цим рекомендовано звертатися як із заявами про злочин, так і з дисциплінарними скаргами щодо прокурорів, на чому також наголосив один із прокурорів.

4. Проведення будь-яких заходів забезпечення кримінального провадження, оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій (щодо яких необхідний дозвіл суду) відносно адвоката можливе лише на підставі рішення апеляційного суду. Зараз – на підставі ухвали слідчого судді.

На думку суддів та прокурорів, вказана норма є дискусійною та не вирішить наявних проблем. Слідчі, прокурори та слідчі судді повинні самостійно звертати більше уваги на клопотання щодо адвокатів.

Науковці не підтримують пропозицію стосовно проведення будь-яких заходів чи слідчих дій щодо адвоката лише на підставі рішення апеляційного суду, оскільки неправильно вважати різними за юридичною силою рішення суду першої та апеляційної інстанцій. Такі повноваження повинні належати слідчому судді.

5. Надання прав представнику ради адвокатів регіону під час розгляду клопотання про застосування до адвоката запобіжного заходу надавати пояснення, ставити запитання, ознайомлюватися з клопотанням, оскаржувати ухвалу.

Вказана пропозиція не була підтримана суддівським корпусом. Під час розгляду клопотання про застосування до адвоката запобіжного заходу представник ради вже буде виступати захисником адвоката, а не «спостерігачем» за дотриманням гарантій адвокатської діяльності, зокрема збереження адвокатської таємниці.

Загалом у ході дискусій визначено, що необхідно підвищувати захист недоторканності адвокатської таємниці. Однак слід зважати, що гарантії адвокатської діяльності не є абсолютними.

1.4. Врегулювання порядку залучення захисника судом, слідчим, прокурором для проведення невідкладних процесуальних дій.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії виключно у невідкладних випадках, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника.¹⁴

Однак чинним законодавством не визначено поняття невідкладності процесуальної дії. У зв'язку з цим слідчі, прокурори, судді іноді зловживають та залучають захисників для участі в окремій дії, зокрема обранні запобіжних заходів. Такі ситуації існують навіть коли у особи є захисник, але він не може з'явитися з поважних причин. При цьому строки вчинення окремих дій не спливають, тобто вони не є невідкладними.

У зв'язку з цим запропоновано вирішити вказану проблему шляхом:

1. Визначення поняття невідкладності процесуальної дії.
2. Визнання недопустимими доказів, отриманих з порушенням вимог щодо залучення захисника для такої дії.

Міжнародним експертом вказано, що у Європейському суді з прав людини не було питань щодо невідкладності процесуальних дій. Розглядалися справи щодо обґрунтованості таких дій. Під невідкладністю слід розуміти можливість зникнення доказів, якщо не провести дії у цей момент. Слід звернути увагу на культуру прийняття рішення щодо невідкладності процесуальних дій.

Під час обговорень додатково запропоновано надати повноваження прокурору щодо визначення невідкладності дії та прийняття рішення про проведення таких дій із залученням іншого адвоката.

¹⁴ Ч. 1 ст. 53 КПК України.

1.5. Врегулювання повідомлення осіб, чий права обмежувалися, про проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

КПК України передбачено, що прокурор повинен повідомити особу, чий конституційні права обмежувалися під час негласних слідчих (розшукових) дій, про факт їх проведення та їх результати. Повідомлення повинно бути здійснене протягом 12 місяців з дня завершення дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.¹⁵ Натомість таке повідомлення майже не здійснюється або здійснюється з порушенням строку.

У свою чергу, особи мають обґрунтовані припущення, що відносно них проводилися такі дії. Однак не отримують вказані повідомлення і не отримують інформації про подальше використання даних. Пропонується закріпити права таких осіб:

1. Отримувати на їх запит ухвалу про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (1) після повідомлення особи про такі обмеження або (2) через 12 місяців після завершення строку дії ухвали.
2. Отримувати підтвердження знищення матеріалів.

Заперечень щодо запровадження таких прав від учасників дискусій не надходило.

1.6. Підсилення захисту прав потерпілого.

Окремо адвокатами порушено питання посилення захисту прав потерпілого, а саме:

1. Визначення потерпілого як сторони обвинувачення.
На практиці суди неоднаково застосовують норми КПК України щодо прав потерпілого як сторони провадження. Оскільки ст. 3 КПК України передбачено, що з боку обвинувачення стороною кримінального провадження також є потерпілий у випадках, встановлених цим Кодексом. А у гл. 3 потерпілий є відокремленим від сторони обвинувачення.

Науковці виступили категорично проти віднесення потерпілого до сторони обвинувачення, оскільки потерпілий може виконувати функції сторони обвинувачення виключно у випадку підтримання обвинувачення, після відмови прокурора.

2. Передбачити відповідальність за незастосування стороною обвинувачення ч.6 ст. 223 КПК України – проведення слідчої дії за клопотанням потерпілого за його участі.
3. Розширення прав потерпілого як нова модель досудового розслідування.

Зокрема, передбачається надання адвокату потерпілого права самостійного розслідування та обвинувачення. Однак ця ідея є не на часі, про що зазначили як адвокат, який запропонував цю ідею, так і інші учасники обговорення.

1.7. Необхідні зміни у заочному провадженні.

Чинним КПК України передбачене заочне провадження (in absentia) у формі спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження.

На думку адвоката, цей інститут порушує право на справедливий суд та не відповідає загальноєвропейській практиці. У зв'язку з чим пропонуються такі зміни:

1. Скасувати заочне досудове розслідування. Заочне провадження повинне бути лише під час судового розгляду, як у більшості європейських країн.

¹⁵ Ст. 253 КПК України.

2. Заборонити проводити заочний розгляд, якщо відоме місцезнаходження підозрюваного, обвинувачення, зокрема в іншій країні.
3. Передбачити право на повторний судовий розгляд.

Дискусійним залишається питання скасування заочного досудового розслідування. Зауважень щодо інших змін в учасників заходів не було.

ОСТАННІ ЗМІНИ ДО КПК УКРАЇНИ (ЖОВТЕНЬ — ЛИСТОПАД 2017 Р.). РЕЗУЛЬТАТИ ОБГОВОРЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВДОСКОНАЛЕННЯ.

У жовтні — листопаді 2017 року прийняті суттєві зміни до КПК України, які, серед іншого, стосуються принципу змагальності та права на захист, а саме:

1. Зміни, внесені Законом № 2213-VIII (забезпечення дотримання прав, «Стоп маски-шоу»).
2. Зміни, внесені Законом № 2147-VIII (при імplementації судової реформи).

В цьому звіті відображені лише ті зміни, які викликали палкі дискусії, та рекомендації з вдосконалення яких випрацювані:

1. Проведення експертиз у кримінальних провадженнях виключно у державних спеціалізованих установах.

Вказана норма порушує право на захист, оскільки обмежує коло експертів, сертифікованих державою, яких може залучати сторонаобвинувачення чи захисту. При цьому це обмеження розповсюджується виключно на кримінальний процес.

Усі учасники обговорення вважають необхідним скасувати ці зміни.

2. Призначення експертиз виключно ухвалою слідчого судді.

Сторони кримінального провадження для призначення експертиз повинні звертатися з клопотанням до слідчого судді. При цьому суд самостійно визначає, чи є підстави призначити експертизу та якому експерту її призначити.

Призначення всіх експертиз не є функцією слідчого судді – контроль за дотриманням прав людини. Експертизи, в яких є обмеження прав людини, і зараз призначаються на підставі ухвали слідчого судді (проведення медичної або психіатричної експертизи).

Як вказано суддівським корпусом, самостійність суду при призначенні експертизи порушуватиме принцип диспозитивності.

Усі учасники дискусій вважають необхідним скасувати ці зміни.

3. Оскарження повідомлення про підозру.

Сторона захисту після спливу 2-х місяців з моменту вручення повідомлення про підозру може оскаржити повідомлення до слідчого судді. Слідчий суддя має право скасувати повідомлення про підозру. Конкретні підстави для скасування не передбачені.

Ці зміни не були сприйняті усіма учасниками. Частина вважає, що така можливість є зайвою. Зокрема, слідчий суддя перевіряє обґрунтованість повідомлення про підозру під час обрання запобіжного заходу.

Інші вважають, що інститут необхідно залишити, однак зменшити строк, після спливу якого можна звертатися до суду, та визначити конкретні підстави для скасування.

4. Повна відеофіксація обшуків.

Ці зміни позитивно сприйняті учасниками. Однак виникає питання у необхідності залишення інституту понятих при проведенні повної відеофіксації обшуку.

5. Повна (аудіо та відео) фіксація судового розгляду та розгляду клопотання про обшук. Фіксування технічними засобами всіх клопотань, за винятком негласних слідчих розшукових дій.

З одного боку, правники – за введення фіксації розгляду клопотань, оскільки не завжди слідчі обґрунтовують свої клопотання, а судді належним чином їх розглядають. З іншого, враховуючи кількість клопотань, які розглядаються слідчими суддями, розгляд кожного з них під аудіофіксацію може призвести до затримки їх розгляду та відкладення на місяці.

Застереження від суддівського корпусу – відсутність обладнання для відеофіксації всіх клопотань. Однак відеофіксація вводиться в дію лише з 01.01.2019 р.

Окрім вказаних вище недоліків, більшість змін до КПК України є позитивними для захисту прав людини при їх правильному застосуванні з врахуванням філософії та принципів Кодексу.

Однак, як зазначали вчені, під час підготовки законів потрібно неухильно дотримуватися правил законодавчої техніки. У змінах до КПК України ці правила були проігноровані.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В ході дискусій обговорено як практичні аспекти, так і проблеми застосування КПК України в частині принципу змагальності та права на захист і шляхи їх подолання.

Обговорення показало, що значна частина проблем виходить із невірного правозастосування КПК України всупереч його філософії та закладеним принципам, а не у зв'язку з відсутністю чи неправильним формулюванням конкретних норм.

Незважаючи на це, юридична спільнота вважає за необхідне внесення низки змін, при цьому дотримуючись філософії та принципів КПК.

Учасники заходів загалом підтримують посилення ролі інституту слідчого судді та захисту адвокатської таємниці. Підсилення принципу змагальності повинно відбуватись з урахуванням, що право на захист не є абсолютним.

Учасники дискусій вважають, що для зміни кримінального процесуального законодавства необхідне застосування системного підходу в напрацюванні пропозицій та залучення до широкого обговорення усіх заінтересованих сторін.

Висвітлені в цьому звіті пропозиції, з урахуванням висловлених зауважень, є орієнтиром для подальшої модернізації КПК України.

ПЕРЕЛІК УЧАСНИКІВ ОБГОВОРЕННЯ

№	ПРИЗВИЩЕ, ІМ'Я	ПОСАДА
Національні експерти		
1	Бугай Денис	VB PARTNERS, адвокат, партнер, Президент Асоціації правників України (2013 — 2017 рр.)
2	Нуралін Микита	VB PARTNERS, адвокат
ПРЕДСТАВНИКИ РАДИ ЄВРОПИ		
3	Гамільтон Джеймс	Міжнародний консультант Ради Європи, колишній Директор Прокуратури Ірландії, колишній Президент Міжнародної асоціації прокурорів, колишній член Венеціанської комісії
4	МакБрайд Джеремі	Міжнародний консультант Ради Європи, баристер «Монктон Чемберз», Лондон
5	Цхомелідзе Кетеван	Проект Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні», менеджер
6	Цимбрівська Оксана	Проект Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні», радник з правових питань
ПРЕДСТАВНИКИ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ		
7	Бернада Євген	Вінницький міський суд Вінницької області, суддя
8	Волоско Ірина	Галицький районний суд м. Львова, голова суду
9	Галига Ірина	Дніпровський районний суд м. Києва, суддя
10	Глоба Максим	Вовчанський районний суд Харківської області, суддя
11	Головатий Андрій	Миколаївський районний суд Львівської області, суддя
12	Дулєбко Назарій	Сихівський районний суд м. Львова, суддя
13	Жовнір Григорій	Личаківський районний суд м. Львова, суддя
14	Жупанова Олена	Первомайський міськрайонний суд Харківської області, суддя
15	Зінченко Олексій	Люботинський міський суд Харківської області, суддя
16	Іваніна Юлія	Дніпровський районний суд міста Києва, суддя
17	Кицюк Вікторія	Солом'янський районний суд міста Києва, суддя
18	Кононенко Тетяна	Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області, суддя
19	Константинов Дмитро	Красноградський районний суд Харківської області, суддя
20	Лактіна Марина	Жовтневий районний суд м. Харкова, суддя
21	Лях Михайло	Київський районний суд міста Харкова, суддя
22	Мамалуй Марина	Московський районний суд м. Харкова, суддя
23	Матвієвська Ганна	Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, суддя
24	Милюхіна Наталія	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, помічник судді
25	Постигач Олеся	Залізничний районний суд міста Львова, суддя
26	Пустовалова Інна	Господарський суд Харківської області, помічник судді
27	Танасевич Олена	Печенізький районний суд Харківської області, суддя
28	Чернова Олена	Золочівський районний суд Харківської області, суддя
29	Шабас Ольга	Золочівський районний суд Харківської області, суддя
30	Яновська Олександра	Верховний Суд, суддя

31	Ясиновський Роман	Жовківський районний суд Львівської області, суддя
АДВОКАТИ, ЮРИСТИ		
32	Авраменко Олександр	ЮК «Норма-Лекс», юрист
33	Бабак М.	Приватно практикуючий юрист
34	Бартош Руслан	АО «Шевердін і партнери», адвокат
35	Борис Станіслав	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
36	Вишневецька Тетяна	АО «ЮФ Вилеон», партнер
37	Вишневецький Юрій	АО «ЮФ Вилеон», партнер
38	Воронов Ігор	ЮФ Sayenko Kharenko, юрист
39	Гайворонська Вікторія	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
40	Гладкий Дмитро	АО «Гладкий, Яценко та Партнери», партнер
41	Горобець Алла	ЮФ Ukrainian Legal Consulting Group, партнер, адвокат
42	Гришин Ярослав	МЮФ «Ярослав Гришин та партнери», керуючий партнер, адвокат
43	Грушовець Євген	ЮФ Ario Law Firm, адвокат, партнер
44	Дзюба Павло	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
45	Даниленко Олег	АО «ДОКС», засновник, адвокат
46	Діденко Алла	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
47	Дитинко Оксана	АО Fomin&Partners, партнер
48	Донець Артем	АО «Донець і партнери», керуючий партнер
49	Дуліч Тетяна	Вища КДКА, член, адвокат
50	Дядейко Олександр	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
51	Зелінська Ольга	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
52	Іванов Олег	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
53	Калинюк Роман	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
54	Кашапов Тимур	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
55	Килименчук Аліна	ЮФ «Інтегрітес», молодший юрист
56	Коваленко Євгенія	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
57	Колесникова Ганна	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
58	Колотілова Ілона	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
59	Кордіяка Тетяна	АО «БК партнерс», помічник адвоката
60	Костур Роксолана	АО «Матвіїв і партнери», адвокат
61	Криловецький Валентин	ГО «Благодійний фонд соціального розвитку Харківської області», керівник юридичного відділу
62	Кульчицька Андріана	АО «Кульчицький, Кулаков і Біднягін», адвокат
63	Кухнюк Дмитро	АО «Мельник, Кухнюк і Партнери», керуючий партнер
64	Ланге Сергій	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
65	Ліляков Олексій	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
66	Літус Олена	ТОВ «Рада», юрисконсульт
67	Манько Олексій	Рада адвокатів Харківської області, адвокат
68	Михайленко Віра	АО «Веста», керуючий партнер
69	Мицик Олег	АО «Мицик і партнери», керуючий партнер
70	Міськів Оксана	Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Івано-Франківській області, начальник відділу організації надання безоплатної вторинної правової допомоги
71	Мойса Галина	Україноюрколегія, адвокат
72	Муравлева Ірина	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
73	Нагорна Наталія	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
74	Нечваль Ян	ЮФ MG group, юрист

75	Ніжніченко Ольга	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
76	Ольховський Михайло	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
77	Остапенко Дмитро	ЮФ Ukrainian Legal Consulting Group, старший партнер, адвокат
78	Паламарчук Сергій	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
79	Петришак Марія	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
80	Петрова Світлана	АО «Івано-Франківська обласна колегія адвокатів», голова
81	Плецька Юлія	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність, арбітражний керуючий
82	Подільчак Антон	ЮФ Advice Group, керуючий партнер
83	Помазановська Олена	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
84	Ріяко Євгеній	ЮК «Ріяко і партнери», генеральний директор
85	Риженко Любо	ТОВ «ФУНДАМЕНТ ДЕВЕЛОПМЕНТ», юрист
86	Рубінський Володимир	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
87	Руденко Олег	АО «ЮФ Руденко та партнери», керуючий партнер, адвокат
88	Свінціцький Ігор	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
89	Семочко Олег	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
90	Сидорук Олена	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
91	Симоненко Злата	АГ «Солодко і партнери», партнер
92	Слинько Ігор	АБ «Слинько та партнери», директор
93	Слинько Людмила	АБ «Слинько та партнери», помічник адвоката
94	Сорока Мирослава	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
95	Сорока Наталія	Українюрколегія, адвокат
96	Старовойтова Марина	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
97	Ступенко Юлія	АО «А.М.А. Лекс Груп», юрисконсульт
98	Татомир Юрій	ГПО «Верховенство Закону», керівник, адвокат
99	Удовиченко Сергій	АО «Удовиченко і партнери», голова об'єднання
100	Хома Марія	ЮФ Advice Group, юрист
101	Чередниченко Ольга	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
102	Чумак Роман	ТОВ «ЮК «АРЕС», керуючий партнер, адвокат
103	Шевердін Максим	АО «Шевердін і партнери», керуючий партнер
104	Ширант Алла	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
105	Шостак Антоніна	Адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність
106	Шох Кристина	ЮК «Шох і партнери», керуючий партнер
ПРЕДСТАВНИКИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ		
107	Борейко Галина	Прокуратура Львівської області, заступник прокурора
108	Бучинська Катерина	Прокуратура Львівської області, заступник начальника відділу
109	Кріцак Юрій	Прокуратура Львівської області, прокурор
110	Лопушанський Тарас	Львівське територіальне управління Національного антикорупційного бюро України, директор
111	Мерза Олександра	Львівське територіальне управління Національного антикорупційного бюро України
112	Подоляк Михайло	Генеральна прокуратура України, прокурор
113	Смілевський Максим	Прокуратура Львівської області, прокурор
НАУКОВЦІ, СТУДЕНТИ		
114	Бабаєва Олександра	НЮУ імені Ярослава Мудрого, асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
115	Вегера-Іжевська Ірина	НЮУ імені Ярослава Мудрого, викладач
116	Верхогляд-Герасименко Олена	НЮУ імені Ярослава Мудрого, асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності

117	Глинська Наталія	Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності НАПрНУ імені академіка В.В. Сташиса, завідувач відділом дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
118	Гуцуляк Юрій	Львівський державний університет внутрішніх справ, викладач
119	Давиденко Світлана	НЮУ імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
120	Демура Марина	НЮУ імені Ярослава Мудрого, асистент кафедри кримінального процесу
121	Дзиндра Мар'яна	Юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка, аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
122	Клепка Дар'я	НЮУ імені Ярослава Мудрого, викладач
123	Крицька Ірина	НЮУ імені Ярослава Мудрого, кафедра кримінального процесу, асистент
124	Лазукова Оксана	НЮУ імені Ярослава Мудрого, здобувач
125	Марочкін Олексій	НЮУ імені Ярослава Мудрого, асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
126	Мирошніченко Тетяна	НЮУ імені Ярослава Мудрого, доцент
127	Назарчук Віктор	Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності НАПрНУ імені академіка В.В. Сташиса, аспірант
128	Повзик Євген	НЮУ імені Ярослава Мудрого, асистент
129	Тополевський Руслан	Львівський державний університет внутрішніх справ, доцент
130	Трофименко Володимир	НЮУ імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального процесу
131	Туманянц Ануш	НЮУ імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального процесу
132	Столяр Оксана	ЛНУ ім. Івана Франка, аспірант
133	Фомін Сергій	НЮУ імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
134	Фунікова Олена	НЮУ імені Ярослава Мудрого, викладач
135	Шило Ольга	НЮУ імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
136	Говоровський Д.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
137	Голуб Юлія	Університет ДФС України, курсант
138	Деркач П.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
139	Корцючак К.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
140	Кравцова Я.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
141	Крамной О.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
142	Кривченко Т.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
143	Лісняк А.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
144	Малихіна Анастасія	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
145	Малявіна А.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
146	Молошна Ю.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
147	Нетрій А.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
148	Росада В.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
149	Рябова Ю.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
150	Тимошенко М.	НЮУ імені Ярослава Мудрого, студент
151	Шандигаєва Катерина	Навчально-науковий інститут права та психології при Національному Університеті «Львівська політехніка», студент
ІНШІ УЧАСНИКИ		
152	Банчук Олександр	Центр політико-правових реформ, експерт
153	Малищук Вадим Іванович	Апарат Верховної Ради України, помічник-консультант
154	Михайлюк Олег	Рада бізнес-омбудсмена
155	Бойко Володимир	Ario Law Firm, PR

ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АСОЦІАЦІЯ ПРАВНИКІВ УКРАЇНИ»

Секретаріат Асоціації правників України

Вул. Межигірська, 5, оф. 15,
м. Київ, 04071, Україна
тел./факс: (044) 492-88-48
web: www.uba.ua

Грантова ініціатива «Ефективне застосування та модернізація Кримінального процесуального кодексу України у світлі принципу змагальності та права на захист» впроваджувалась Асоціацією правників України за фінансування проекту Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні»